ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ ЎРНИ

Сакбаева Виталия Владимировна
Термиз давлат муҳандислик ва агротехнологиялар университети
«Тиллар» кафедраси мудири, р. ф. ф. д. (PhD)
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.22844473

Аннотация. Мақолада олий таълим муассасаларида инглиз тилини ўқитиш жараёнида сунъий интеллект технологияларидан фойдаланишнинг дидактик имкониятлари, методик шартлари ва чекловлари назарий жиҳатдан таҳлил қилинади. Генератив сунъий интеллект, мулоқотга асосланган интеллектуал тизимлар ҳамда автоматлаштирилган таҳрир воситаларининг ўқиш, ёзиш, тинглаб тушуниш ва гапириш кўникмаларини ривожлантиришдаги вазифалари ёритилади. Асосий эътибор таълимни индивидуаллаштириш, касбий йўналтирилган топшириқлар тайёрлаш, шакллантирувчи баҳолаш ва талабаларнинг мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш масалаларига қаратилади. Мақола илмий адабиётлар ва халқаро тавсияларнинг назарий-методик таҳлилига асосланган бўлиб, унда педагогик тажриба натижалари келтирилмайди. Таҳлил асосида сунъий интеллектни ўқув мақсадини белгилаш, мустақил топшириқ бажариш, тавсияларни танқидий текшириш ва рефлексия босқичлари орқали қўллаш модели таклиф этилади. Технологиянинг педагогик аҳамияти ўқитувчи назорати, академик ҳалоллик ва талабанинг мустақил фикрлаши билан боғлиқ ҳолда асосланади.

Калит сўзлар: сунъий интеллект, инглиз тилини ўқитиш, генератив технологиялар, коммуникатив компетенция, индивидуаллаштирилган таълим, шакллантирувчи баҳолаш, касбий инглиз тили, академик ҳалоллик, рақамли саводхонлик.

Кириш

Олий таълимда инглиз тилини ўқитиш талабаларнинг хорижий тилда мулоқот қилиши, касбий ахборотни тушуниши ва халқаро илмий муҳитда иштирок этиши учун зарур бўлган компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилади. Муҳандислик ва агротехнологиялар соҳаларида бу вазифа мутахассислик терминларини ўзлаштириш, техник ҳужжатларни ўқиш, илмий матнларни таҳлил қилиш ҳамда касбий фикрни оғзаки ва ёзма ифодалаш билан бевосита боғлиқ.

Талабаларнинг тил билиш даражаси, ўқув эҳтиёжлари ва ўзлаштириш суръати турлича бўлиши ўқитувчидан топшириқларни мослаштиришни талаб қилади. Сунъий интеллект воситалари ушбу вазифани бажаришда қўшимча имкониятлар яратади. Жумладан, улардан матн вариантларини тайёрлаш, мулоқот сценарийларини ишлаб чиқиш ва ёзма ишлар юзасидан дастлабки тавсиялар олишда фойдаланиш мумкин. Kohnke, Moorhouse ва Zou тил таълимига бағишланган мақоласида мазкур имкониятларни технологиядан фойдаланиш учун зарур компетенциялар ва эҳтимолий муаммолар билан биргаликда муҳокама қилади. [1]

Бироқ технологик воситанинг мавжудлиги таълим натижаси яхшиланишини ўз-ўзидан таъминламайди. Асосий методик масала — сунъий интеллект ёрдамини талабанинг мустақил тил фаолияти билан қандай мувофиқлаштиришдир. Шу сабабли унинг ўрнини вазифалар, қўллаш шартлари ва баҳолаш мезонлари орқали аниқлаш зарур.

Мақоланинг мақсади — инглиз тилини ўқитишда сунъий интеллектнинг дидактик вазифаларини таҳлил қилиш ҳамда олий таълим учун уни қўллашнинг методик моделини таклиф этиш.

Тадқиқот материаллари ва методлари

Мақола назарий-методик таҳлил хусусиятига эга. Манбалар сифатида сунъий интеллект ва тил таълимига оид илмий нашрлар ҳамда UNESCOнинг генератив сунъий

интеллектдан таълим ва тадқиқотларда фойдаланишга бағишланган қўлланмаси танланди.

Таҳлилда манбалар мазмунини таққослаш, педагогик имкониятларни таснифлаш ва методик моделлаштириш усулларидан фойдаланилди. Материаллар қуйидаги йўналишлар бўйича кўриб чиқилди: тил кўникмаларини ривожлантириш, индивидуаллаштирилган ёрдам, касбий мазмунни мослаштириш, баҳолаш ва масъулиятли фойдаланиш.

Манбаларнинг қамрови тўлиқ тизимли шарҳ талабларига даъво қилмайди. Таклиф этилаётган топшириқлар ва ўқитиш модели методик ишланма сифатида берилади; уларнинг самарадорлигини аниқлаш алоҳида эмпирик тадқиқотни талаб этади.

Натижалар ва муҳокама

Сунъий интеллектнинг дидактик вазифалари

Назарий таҳлил доирасида сунъий интеллектнинг инглиз тили таълимидаги вазифаларини тўрт йўналишга ажратиш таклиф этилади: ўқув материалини мослаштириш, машқ қилиш учун мулоқот муҳитини яратиш, бажарилган ишга дастлабки фикр-мулоҳаза бериш ва талабанинг ўз фаолиятини таҳлил қилишига кўмаклашиш.

Бу вазифаларнинг ҳар бири аниқ ўқув мақсадига бўйсундирилиши керак. Масалан, дарснинг мақсади сабаб-оқибат муносабатларини инглиз тилида ифодалаш бўлса, топшириқ фақат грамматик жиҳатдан тўғри матн олиш билан чекланмаслиги лозим. Талаба тегишли тил бирликларини танлаши, уларни қўллаши ва танловини изоҳлаши талаб этилади.

Қуйидаги жадвалда ўқув жараёни учун таклиф этилаётган методик ечимлар умумлаштирилган.

Ўқув йўналиши	Сунъий интеллект билан бажариладиган вазифа	Ўқитувчининг вазифаси	Баҳолаш мезони
Ўқиб тушуниш	Матнга саволлар ва изоҳлар тайёрлаш	Саволларнинг матн мазмунига мослигини текшириш	Асосий фикр ва далилларни ажратиш
Ёзма нутқ	Талаба матнига таҳрир тавсияларини бериш	Тавсияларнинг асослилигини муҳокама қилиш	Мазмун, мантиқий боғланиш ва тил аниқлиги
Оғзаки мулоқот	Касбий вазиятга оид суҳбат машқини ташкил этиш	Мулоқот вазифаси ва мезонларини белгилаш	Фикрни тушунарли ифодалаш ва саволга мос жавоб бериш
Тинглаб тушуниш	Овозли имконияти мавжуд воситада диалог тайёрлаш	Аудионинг сифати ва мураккаблигини текшириш	Муҳим ахборот ва тафсилотларни англаш
Касбий лексика	Терминларни контекстда қўллаш машқларини тузиш	Терминологик аниқликни текшириш	Терминни маъно ва вазиятга мос ишлатиш
Мустақил таълим	Хатолар асосида такрорлаш топшириқларини тайёрлаш	Топшириқларни ўқув мақсадига мослаштириш	Ўхшаш вазифани кейинчалик мустақил бажариш

Ёзма нутқ ва таҳрирлаш компетенцияси

Ёзма нутқни ўргатишда сунъий интеллектдан фойдаланишни талабанинг дастлабки матни асосида ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бунда талаба аввал ўз фикрини мустақил

баён қилади, кейин автоматлаштирилган тавсияларни олади ва уларни таҳлил қилиб, якуний вариантни тайёрлайди.

Методик жиҳатдан тайёр матнни тўлиқ қайта ёздириш ўрнига, муайян камчиликни аниқлашга қаратилган сўровлар самаралироқ ўқув вазифасини яратади. Масалан: «Матндаги замон шаклларига оид хатоларни кўрсатинг, сабабини тушунтиринг ва тузатишни ўзим бажаришим учун савол беринг». Бундай топшириқда тузатиш жараёнининг асосий иштирокчиси талаба бўлиб қолади.

Таҳрирни баҳолашда дастлабки ва якуний матн билан бирга қисқа изоҳ ҳам талаб қилиниши мумкин. Талаба қайси тавсияни қабул қилгани, қайси бирини рад этгани ва бу қарорини нима билан асослаганини ёзади. Шу тарзда матн сифати билан бир қаторда таҳрирлашга оид онгли қарорлар ҳам баҳоланади.

Оғзаки мулоқот ва тинглаб тушуниш

Оғзаки нутқ учун сунъий интеллект билан ташкил этиладиган машқлар аниқ коммуникатив вазиятга таяниши лозим. Масалан, талаба муҳандис сифатида қурилманинг ишлашини тушунтиради ёки агроном сифатида суғориш усулини танлаш сабабларини баён қилади. Суҳбат давомида қўшимча саволлар бериш, тушунмовчиликни аниқлаштириш ва фикрни қайта ифодалаш вазифалари киритилади.

Матнли мулоқот, асосан, ёзма фикр алмашишни машқ қилдиришини ҳисобга олиш зарур. Талаффуз ва тинглаб тушуниш устида ишлаш учун овозли киритиш ва чиқариш имконияти мавжуд восита керак. Овозни автоматик танишдаги хатони талабанинг талаффуз хатоси деб баҳолаш тўғри эмас; бундай ҳолатлар ўқитувчи томонидан қайта текширилиши лозим.

Сунъий интеллект билан машқдан кейин жуфтликдаги жонли мулоқотни ўтказиш таклиф этилади. Бу талабанинг машқ қилинган тил бирликларини бошқа суҳбатдош ва янги вазиятда мустақил қўллай олишини текшириш имконини беради.

Касбий йўналтирилган инглиз тили

Муҳандислик ва агротехнологиялар йўналишларида тил топшириқларини бўлажак касбий фаолият билан боғлаш муҳим. Шу мақсадда қурилма йўриқномасини тушунтириш, лаборатория жараёнини тавсифлаш, маҳсулот хусусиятларини таққослаш ёки хорижий ҳамкорга расмий хат ёзиш каби вазифаларни қўллаш мумкин.

Масалан, сув тежовчи технологиялар мавзусида ўқитувчи ишончли соҳавий матнни танлайди. Шу матн асосида сунъий интеллект ёрдамида терминларга изоҳлар, тушуниш саволлари ва мулоқот сценарийлари тайёрланади. Талабалар эса технологиянинг афзалликлари ва қўллаш шартларини инглиз тилида муҳокама қилади.

Бу жараёнда соҳавий ахборотнинг аниқлиги алоҳида текширилиши керак. Тил жиҳатдан равон ифодаланган жумла техник мазмун жиҳатидан ҳам тўғри бўлади, деган хулосага келиш мумкин эмас. Шунинг учун топшириқнинг тилга оид қисми ва касбий мазмуни ўзаро боғлиқ, аммо алоҳида мезонлар асосида баҳоланади.

Таълим жараёнига татбиқ этиш модели

Мақолада сунъий интеллект билан ишлашнинг қуйидаги беш босқичли модели таклиф этилади:

1. **Мақсадни белгилаш.** Ўқитувчи шакллантириладиган кўникма, топшириқ шартлари ва баҳолаш мезонларини тушунтиради.
2. **Мустақил уриниш.** Талаба матн, жавоб ёки мулоқот режасининг дастлабки вариантини ёрдамсиз тайёрлайди.
3. **Мақсадли ёрдам олиш.** Сунъий интеллектдан муайян савол, хато ёки қийинчилик бўйича тавсия сўралади.
4. **Текшириш ва қайта ишлаш.** Талаба тавсияларни ўқув манбалари ва ўқитувчи изоҳлари билан таққослаб, ўз ишини такомиллаштиради.
5. **Мустақил кўчириш ва рефлексия.** Талаба ўхшаш янги вазифани сунъий интеллектсиз бажаради ва ўзлаштирган усулларини изоҳлайди.

Моделнинг асосий хусусияти ёрдам билан бажарилган ишни мустақил ўзлаштиришдан ажратиб баҳолашдир. Якуний матннинг сифатли чиқиши талабанинг шу даражадаги матнни мустақил ёза олишини ҳали исботламайди. Шунинг учун баҳолашда янги вазифа, оғзаки изоҳ ва иш жараёнига оид далиллардан фойдаланиш таклиф этилади.

Академик ҳалоллик ва ўқитувчининг роли

UNESCO қўлланмасида генератив сунъий интеллектни инсон манфаатлари ва фаол иштирокини устувор қўядиган ёндашув асосида жорий этиш, маълумотлар махфийлигини муҳофаза қилиш ҳамда воситаларни педагогик ва ахлоқий жиҳатдан баҳолаш зарурлиги таъкидланади. Бу тамойиллар тил таълимида ҳам қўллаш шартларини олдиндан белгилашни талаб қилади. 2

Мазкур мақола доирасида ҳар бир топшириқ учун рухсат этилган ёрдам турини кўрсатиш тавсия этилади. Масалан, луғат изоҳини олишга рухсат берилиши, лекин баҳоланадиган эссени тўлиқ яратишга рухсат берилмаслиги мумкин. Талаба фойдаланган восита ва ёрдамнинг мазмунини қисқача қайд этиши лозим.

Ўқитувчининг вазифаси топшириқ бериш билан чекланмайди. У тил даражасига мос материални танлайди, автоматлаштирилган тавсияларнинг тўғрилигини текширади, талабанинг қийинчиликларини аниқлайди ва кейинги ўқув қадамини белгилайди. Шунингдек, шахсга доир маълумотлар ўрнига шахсни аниқлаш имконини бермайдиган ўқув мисолларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Таклиф этилган моделнинг чеклови унинг ҳозирча назарий хусусиятга эгалигидир. Кейинги тадқиқотларда унинг самарадорлигини дастлабки ва якуний топшириқлар, бир хил баҳолаш мезонлари ҳамда маълум вақтдан кейин ўтказиладиган мустақил текширув орқали баҳолаш мумкин. Талабаларнинг технологияга ижобий муносабати билан тил кўникмасининг ҳақиқий ривожланиши алоҳида кўрсаткичлар сифатида ўрганилиши зарур.

Хулоса

Сунъий интеллект инглиз тилини ўқитишда материалларни мослаштириш, қўшимча мулоқот машқларини ташкил этиш, ёзма ишларга дастлабки тавсия бериш ва касбий йўналтирилган топшириқлар тайёрлаш учун ёрдамчи восита бўлиб хизмат қилиши мумкин. Унинг педагогик қиймати аниқ ўқув мақсади, ўқитувчи назорати ва талабанинг фаол иштироки билан белгиланади.

Мақолада таклиф этилган модель мустақил уриниш, мақсадли ёрдам, танқидий текшириш ва янги вазиятда мустақил қўллаш босқичларини бирлаштиради. Бундай ташкил этишда асосий баҳолаш объекти тайёр маҳсулот билан чекланмай, талабанинг тилга оид қарорлари ва мустақил коммуникатив фаолиятини ҳам қамраб олади.

Муҳандислик ва агротехнологиялар таълимида сунъий интеллектни касбий инглиз тили вазифалари билан боғлаш истиқболли методик йўналишдир. Ушбу ёндашувнинг самарадорлиги эса аниқ таълим шароитида олиб бориладиган педагогик тадқиқотлар орқали текширилиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Kohnke, L., Moorhouse, B. L., & Zou, D. (2023). ChatGPT for Language Teaching and Learning. RELC Journal, 54(2), 537–550. https://doi.org/10.1177/00336882231162868.
2. Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris: UNESCO. Нашр саҳифаси.